

Száz esztendeje született Ordass Lajos püspök

A bácskai szülőföld

A történelmi Magyarország egyik legnagyobb közigazgatási egysége volt a Duna–Tisza közének déli része, Bács-Bodrog vármegye (1900-ban 8800 km², 630 ezer lakossal). A térség demográfiai összetétele a XVIII. században jelentősen megváltozott: a török hódoltságot átvészelő magyarok közé évtizedeken át folyamatosan menekültek délről szerb (rác) rajok, az 1710-es évektől pedig németországi telepesekkel növelték a földesurak a munkaerőt.

A kedvező éghajlati, felszíni és talajadottságok, valamint az itt élők szorgalma az ország egyik legértékesebb mezőgazdasági tájává varázsolta Bácskát. A XIX. század technikai és közlekedési újításai – a Duna és a Tisza szabályozása, a két folyót összekötő Ferenc-csatorna és az ebből később kiágazó Ferenc József-csatorna, a gőzhajózás, a vasútépítés, 1909-től a bajai Duna-híd – kitágították a gazdasági mozgásteret.

A kiegyezés korában a közigazgatási reform Bács-Bodrog vármegyét tizenhárom járásra osztotta. A megye közepén, a Teleszkai peremlejtőtől délre, a Kulai járásban található *Torzsa* község. A XVIII. században ezt a kis falut németországi protestánsokkal népesítették be. II. József türelmi rendeletét (1781) követően az egyházközséggé szerveződő evangélikusok népiscolát tartottak fenn (1784), majd tplomot építettek (1855) és lelkészt alkalmaztak.

A jobbágyfelszabadítás után Torzsa jómódú árutermelő községgé fejlődött. Az értékesítési lehetőségeket fellendítette a vasútvonal, a csatornák vízi utat nyitottak Zomborra és Újvidékre, a községben posta- és távíróhivatal, takarékpénztár működött. 1900 táján a lakosság száma meghaladta a 3800 főt. A döntően német anyanyelvű népesség fele evangélikus vallású, negyven százaléka református, a többi katolikus, görögkeleti és izraelita. Az evangélikus gyülekezet lelkésze, Famler Gusztáv árvaházat és szeretetházat alapított huszonöt gyermek ellátására és nevelésére. A három tanerős népiskolában tanított Wolf Artúr kántor, a Bécsi Egyházmegei Tanítóegyesület jegyzője. A többgyermekes családban született Wolf Lajos 1901. február 6-án.

A táj békés fejlődésének éveit 1912-től megzavarták a balkáni háborúk, hisz a Balkán Torzsától mindössze hatvan kilométerre kezdődik. 1912-ben Bulgária, Görögország és Montenegró győzött a török hadak ellen, ám ezután a terület elosztása miatt a győztesek csaptak össze 1913-ban, nagy területvesztéseket okozva Bulgáriának. 1914-ben – a szarajevói merénylet után – az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, s ezzel megkezdődött az első világháború. A szerbiai fronton négy évig véres harcok folytak. 1918–1920-ban bekövetkezett a vesztes Magyarország feldarabolása, s a Délvidék (ezután: Vajdaság) a Szerb Királyság fennhatósága alá került – Torzsával együtt.

A bonyhádi diákevek

Wolf Lajos a torzsai népiskolai évek után 1912-ben a legközelebbi középiskolában, az államilag segélyezett újverbázi községi gimnáziumban tanult tovább. Az I–III. osztály elvégzése után a szülők a gyermeket a hadieseményektől távol eső, színvonalasabb iskolába küldték. Az erdélyi szászok nagyszabeni gimnáziumától Wolf Artúr kategorikusan elzárkózott, mondván: „*Nem engedem, fiam, hogy belőled pángermánút csináljanak*”. Végül a teljes internátusi ellátást adó bonyhádi evangélikus főgimnáziumot választotta a család. Wolf Lajos 1915–1920 között itt végezte el a IV–VIII. osztályt.

A háborús, majd a forradalmakkal tarkított években a bonyhádi gimnázium súlyos gondokkal küszködött. A tantestület fele a frontokon szolgált. A világháború második felében a tizennyolcadik életévüket betöltő fiúkat is besorozták katonának a „*népfelkelői katonai szemlén*”. A négy háborús év során 108 diákot vezényeltek frontszolgálatra (közülük 22 hősi halottá „*érett*”). A VIII. évfolyamból besorozott katonák a szabadságuk alatt rendkívüli „*hadiérett-ségi vizsgát*” tehettek (pl. az 1616–1917. tanévben nyolc alkalommal). Súlyosbodó gondot okozott a vidéki tanulók étkeztetése is. A tüzelőhiány következtében a téli szünetek négy-öt hétre hosszabbodtak. 1916-ban fertőző betegség miatt már májusban befejezték a tanítást, és csak októberben kezdték meg az új tanévet. 1918 őszén egyhónapos kényszerszünetet kellett tartat-

ni az országos „spanyolnátha”-járvány miatt, s az internátusi tömegszállításból hazaküldték a fiúkat. A hetedikes Wolf Lajos hetekig feküdt tüdőgyulladással. Hazautazni nem tudott: a vasútforgalom Bácskában szünetelt, a szerb hadsereg ekkor szállta meg a kijelölt délvidéki demarkációs vonalakat. Wolf Lajost egy bonyhádi osztálytársának szülei fogadták be: a Müller (Merényi) család heteken át szeretettel ápolta a beteg fiút.

A háború elvesztése és az őszirózsás forradalom után Magyarország a politikai összeomlás szélén állt. A Felvidéket a cseh, Erdélyt a román, a Vajdaságot a szerb hadsereg szállta meg. A Magyarország teljes feldarabolását fenyegető orvtámadások miatt a Tanácsköztársaság 1919 tavaszán honvédő háborúra kényszerült. A sebtében toborzott Vörös Hadsereget a Monarchiában nevelkedett tisztek irányították, a sorkatonaság jórészt kiképzetlen önkéntesekből állt. A bonyhádi gimnáziumban az 1919. május 18-án alakult „Diáktanács” is megkezdte a toborzást: tizennégy felsős diák jelentkezett. A toborzóíven Wolf Lajos neve is szerepelt, ugyanis a honvédelmét, a bácskai szülőföld megmentését hazafias kötelességének érezte. Egyúttal bízott abban is, hogy majd hazatérhet a családjához, hiszen hónapok óta hírt sem hallott a szüleiéről. A bonyhádi diákonkéntesek katonai szolgálatára azonban nem került sor, ugyanis Clemaneau francia miniszterelnök hírhedt jegyzéke felgyorsította a Tanácsköztársaság katonai és politikai összeomlását (1919. augusztus 1.). Így Wolf Lajos végül nem lett „vöröskatona”!

A bonyhádi gimnáziumban június 7-én befejezték a tanévet, s a következő héten államosították az iskolát. Ez azonban csak a nyári szünet idejéig tartott, mert a Tanácsköztársaság összeomlása után az egyház visszakapta az intézményt. Wolf Lajos az események miatt a nyarat is kénytelen volt Bonyhádon tölteni, sőt a Müller (Merényi) család vendégszeretetét élvezte még az 1919–1920. tanév karácsonyi és húsvéti szünetében is. 1920 júliusában „jó” eredménnyel érettségizett.

A lelkeszi – püspöki szolgálat

Wolf Lajos 1920–1924 között a soproni Teológiai Akadémián, illetve a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Sopronba kihelyezett Evangélikus Teológiai Karán tanult tovább. Lelkészsé avatását követően svédországi ösztöndíjban részesült. Észak-Európát járva megtanulta a svéd és az angol nyelvet, megismerte a dán népfőiskolai mozgalmat, valamint a finn evangélikus egyház szociális tevékenységét. Hazatérése után Balassagyarmatra helyezték missziós lelkeszi szolgálatra, majd kápláni beosztást kapott Mezőberényben, illetve Cegléden, ahol megválasztották parókus-lelkésznek. Itteni egy évtizedes működését elismerés kísérte: megbízták egyházmegyei bizottsági feladatokkal, rövidesen megválasztották a *Pesti közép-egyházmegye* esperesének. Felkészültsége és lelkiismeretes szolgálata révén tekintélye egyre nőtt, úgyhogy 1941-ben a budapest-kelenföldi gyülekezet egyhangúlag meghívta lelkesznek. 1945-ben – Raffay Sándor püspök nyugdíjba vonulásakor – a Deák téri lelkeszi állást töltötte be, s hamarosan a dunántúli egyházkerület püspökévé választották meg.

Wolf Lajos esperesi, püspöki megnyilatkozásai erkölcsi nagyságát, hazafiasságát, demokratikus gondolkodását bizonyítják. Nyíltan bírálta a Horthy-korszak neofeudális légkörét. Német anyanyelvű magyarként aggodalmát fejezte ki a volksbundisták erőszakos szervezkedésével kapcsolatban, kijelentvén: „*a felelőtlen irányítás mellett hazai németiségünk elveszti világos látását*”. 1944. március 19-e után, a német megszállás hatására a Wolf családnevet azonnal „*Ordass-ra*” változtatta. Svéd nyelvtudása révén szoros kapcsolatot tartott a zsidókat mentő Raoul Wallenberg köreivel. Szálasi nyilasuralmát (1944. október 16.) követően a svéd követtség tanácsosát, Waldemar Langlet-et elkísérte Serédi Jusztinián esztergomi érsekhez azzal a kéréssel, hogy a bíboros követelje a „Nemzetvezető Testvér”-től a zsidók üldözésének, deportálásának a megszüntetését. 1945-ben felhívta a figyelmet a szomszédos államokban felerősödő magyargyűlöletre. Tiltakozott a német anyanyelvűek kollektív megbüntetése és kitelepítése ellen. Figyelmeztetett a pánszlávizmus újjaéledésére és a szlovák–magyar lakosságcsere brutalitásaira. Felháborodásának adott hangot amiatt, hogy a balra tolódó hazai politikai pártok megbélyegzésekkel lejáratják történelmi egyházainkat. Az 1848-as forradalom centenáriumán a bonyhádi gimnáziumban – a Kossuth és Petőfi mellszobor avatásakor tartott ünnepi istentiszteleten – Ordass püspök határozottan kifejtette álláspontját az egyházi iskolák államosítása ellen. E nyílt szembelyezkedésnek súlyos következményei lettek.

Meghurcolás – kései elégtétel

Magyarországon 1947–1949-ben politikai fordulat zajlott le. A Szovjetunió politikai támogatását élvező kommunista hatalom kiépítette a diktatúrát: a bankokat, az iskolá-

kat államosították, a kolhoz-mozgalmat elindították, bevezették az egypártrendszer, a szovjet mintájú alkotmányt és tanácsrendszert; meghirdették az osztályharcot és a „klerikális reakció” felszámolását. A pártpropaganda szerint valamennyi egyház „reakciós hírvető”, „imperialista háborús uszító”, „reménysege az atombomba”, „szócsöve a kizsákmányoló rétegeknek”, „a kulákok megvédésére hangol”, „a családi béke megbontója” stb. A történelmi egyházak megtörése céljából megkezdtek a letartóztatásokat. A legtekintélyesebbekkel kezdtek: Ordass Lajossal, Mindszenty Józseffel. Ezt megelőzően Ordass püspök 1947-ben öthónapos külföldi körútra indult. Felkereste a svájci, a svéd, a finn, a dán és az amerikai testvéregyházakat. A szíves fogadtatást jelzi, hogy több külföldi egyetem díszdoktorrá avatta, továbbá az, hogy természetbeni és pénzbeli adományokkal halmozták el a magyarországi evangélikus egyházat. Az Egyesült Államok egyházi közönségei öt éven át, évente 250 ezer dollár támogatást ajánlottak fel. 1948-ban megérkezett az első küldemény a Magyar Nemzeti Bankon keresztül, ezzel egy időben hangzott el Ordass Lajosnak az iskolák államosítása elleni bonyhádi beszéde. A diktatóra a püspököt „*valutával való visszaélés*”-sel vádolta. Augusztusban házkutatást tartottak a lakásán, 1948. szeptember elején letartóztatták. A „szenzációs” hírből a pártsajtó hecckampányt csinált, sugallva a „*méltó büntetés elnyerését*”. A rendőri kihallgatás során felajánlották Ordassnak: ha lemond a tisztségéről, családjával együtt nyugatra távozhat. A püspök az alkut elutasította.

A népbíróság Ordass Lajost 1949-ben kétévi börtönbüntetésre és politikai jogvesztésre ítélte. A kommunista rendszernek behódoló egyházi „*különbizottság*” a püspöki tisztségétől megfosztotta. A két év során a szegedi Csillagbörtön és a váci fegyház a különböző vallásfelekezetek elítélt papjainak ökomenikus gyűjtőhelye lett. Ordass a megpróbáltatások fegyelmezett elviselése alapján bizonyos idő elteltével kérhette volna a büntetés megrövidítését, de ő ezzel a kedvezménnyel nem kívánt élni.

Az Egyházak Világtanácsa többször szorgalmazta a Magyar Népköztársaságnál Ordass Lajos állami és egyházi rehabilitációját. Erre 1956. október elején – a forradalom előtt két héttel – került sor. Ekkor Dezséry László püspök lemondott tisztségéről (megfelelő állami ellenszolgáltatás ellenében), s Ordass Lajos 1956. október 31-én ismét átvette az egyházkerület irányítását.

1957 nyarán a magyar egyházat képviselte a Lutheránus Világszövetség Minneapolisban (USA) tartott gyűlésén, ahol őt a Világszövetség alelnökévé választották. Ezt a „rossz pontot” itthon azzal tetézte, hogy nem teljesítette az Állami Egyházügyi Hivatal azon követelését: helyezze vissza az egyház „kulcspozícióiba” a szocialista állammal együttműködő „békepapokat”. Újabb hajszá indult Ordass ellen; 1958-ban a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa nem erősítette meg őt a főpapi tisztségben. A kényszerű leváltás után Ordass rövidesen nyugdíjazták, és a papi szolgálattól is eltilították. A diktatóra félt az emelkedett erkölcsiségű, nagy tudású, impozáns megjelenésű püspök tekintélyétől, a híveire gyakorolt hatásától. Az Állami Egyházügyi Hivatal utódjának Káldy Zoltánt „választotta”, s rövidesen kijelenthette: „*a vezetés egyre inkább az állam iránt lojális magatartású személyek kezébe került*”.

Ordass Lajos mozgásteret beszűkült. Életének utolsó két évtizedében szellemi frissességét biblikus elmélyedéssel, olvasással és írói tevékenységgel tartotta fenn. A család szeretete, volt munkatársainak elhű ragaszkodása éltette. Ordass Lajos 1978-ban halt meg Budapesten.

A külföldi testvéregyházak meg-megújuló rehabilitációs próbálkozásai továbbra is sikertelenek maradtak. A rendszerváltozás éveiben Budapesten megalakult az *Ordass Lajos Baráti Kör*, s vállalta a főpap szellemi hagyatékának összegezését és népszerűsítését. A Baráti Kör a bonyhádi gimnázium folyosóján 1996-ban emléktáblát avatott az intézet volt diákjának emlékére. Az elkészett jogos elgértel 2000-ben következett be: március tizenötödikén a Magyar Köztársaság a „*Magyar Örökség Díj*” adományozásával fejezte ki tiszteletét Ordass Lajos iránt.

A tragikus sorsú püspök személyisége, pályafutása, tudása és tekintélye példát mutat minden időben.

Kolta László

Irodalom: Kolta László: A bonyhádi gimnázium 1918–1919. tanéve (Művelődés 1969. május, Szekszárd); *Terray Jenő*: Nem tehetett mást (Bp., 1990); Kolta László: A bonyhádi Petőfi Sándor gimnázium – Iskolák a múltból (Bp., 1991); *Ordass Lajos*: Akikkel az úton találkoztam (Bp., 1996); *Horanyecz László*: Egy ember az örökkévalóságnak – interjú Szépfalusi Istvánnal (Népszabadság, 1998. április 22.); Kolta László: Bonyhádi arcképek (Bonyhád, 2000).